

Αθανασία Γλυκοφρύδη - Λεοντσίνη

**Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΣΤΑ ΕΠΤΑΝΗΣΑ:
ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ***

Τα Επτάνησα, κατά τους νεότερους χρόνους, εξαιτίας τόσο της γεωγραφικής τους θέσης όσο και των ιδιότυπων πολιτικών καταστάσεων που επικρατούσαν σε αυτά, αποτέλεσαν τον ευαίσθητο δέκτη αλλά και αναμεταδότη των δυτικών ιδεών στη νέα ελληνική παιδεία. Θα μπορούσε, μάλιστα, να λεχθεί πως οι επτανήσιοι διανοούμενοι διαπνέονταν, όπως και οι άλλοι έλληνες στοχαστές, από τον πόθο και την ιδεολογία της «μετακένωσης»¹ και ότι θεωρούσαν την εισαγωγή και τη διάδοση της ευρωπαϊκής παιδείας ως απαραίτητο όρο για την πνευματική ανύψωση των συμπατριωτών τους. Ο φιλοσοφικός στοχασμός, ειδικότερα, του 19ου αιώνα προσανατολίσθηκε έντονα προς την κατεύθυνση απευθείας μετάδοσης, μέσω μεταφράσεων, των ευρωπαϊκών φιλοσοφικών ιδεών ή συμφυρμού τους ή ακόμη και προς μια ελεύθερη σύνθεση αυτών ακριβώς των ιδεών με την αρχαία ελληνική φιλοσοφία και τις αρχές του Χριστιανισμού². Πέρα, συνεπώς, της μεταγύσης φιλοσοφικών γνώσεων ο νεοελληνικός στοχασμός στράφηκε και προς δημιουργία ιδίων φιλοσοφικών συστημάτων ή προς διατύπωση, έστω και εκλεκτικών φιλοσοφικών θεωριών, που διαμορφώθηκαν για να ανταποκριθούν σε βαθύτερες εσωτερικές ανάγκες.

Στην ανακοίνωσή μου αυτή θα προσπαθήσω να ανιχνεύσω το βαθμό επιδράσεων, που έχουν υποστεί, και, συγχρόνως, τον παιδαγωγικό χαρακτήρα του έργου τριών στοχαστών, δηλαδή του Νικόλαου Πίγκολου, του Νεόφυτου Βάμβα και του Π. Βράιλα - Αρμένη, στοχαστών που έδρασαν στον επτανησιακό χώρο κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα και που προσπάθησαν να κατευθύνουν την επτανησιακή νεότητα, με την ιδιότητα του πανεπιστημιακού δασκάλου και μέσα από την Ιόνιο Ακαδημία, στο «ορθώς σκέπτεσθαι και φιλοσοφείν».

* Ανακοίνωση που έγινε κατά τη διάρκεια του «Β' Συνεδρίου Επτανησιακού Πολιτισμού», που οργάνωσε η Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Λευκάδα, 3-9 Σεπτεμβρίου 1984.

1. Πθ. Κ.Θ. Δημαρά, *Ο Κοραΐς και η εποχή του*, Αθήναι, Βασική Βιβλιοθήκη, 9 (1953), σσ. 157 και 162-166. Πθ. επίσης G. P. Henderson, *Η αναβίωση του ελληνικού στοχασμού 1620-1830*, μετφ. από Φ. Βώρο, Αθήναι, 1977, σ. 17.

2. Πθ. λ.χ. Π. Βράιλα-Αρμένη, «Περί της ιστορικής αποστολής του ελληνισμού», *Corpus philosophorum Graecorum recentiorum*, τ. 4B, έκδ. από Ε. Μουτσόπουλο - Α. Γλυκοφρύδη - Λεοντσίνη, Αθήναι, 1974, σσ. 386 κ. εξ. Του αυτού, «Περί τών χαρακτήρων της ελληνικής διανοίας», *αυτ.*, σ. 399. Του αυτού, *Περί πρώτων ιδεών και αρχών Δοκίμιον*, *Corpus*, έκδ. από Ε. Μουτσόπουλο - Αικ. Δώδου, Θεσ/νίκη, 1969, τ. Ι, 1, σ. 18.

Ειδικότερα, θα διερευνηθεί το πρόβλημα της μεθόδου, όπως το είδαν και το εξέτασαν οι στοχαστές αυτοί, εξαιτίας της γόνιμης επαφής τους με την ευρωπαϊκή φιλοσοφική διανόηση.

Οπωσδήποτε η μέθοδος, ως τρόπος ζήτησης και εύρεσης, τοποθέτησης και ερμηνείας, αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για τη σοβαρή αντιμετώπιση των επιστημονικών ή φιλοσοφικών προβλημάτων. Στο επίπεδο, μάλιστα, της φιλοσοφίας είναι δυνατό να λεχθεί πώς, αν τα προβλήματα αποτελούν τις δυνάμεις που κινούν τους φιλοσόφους στην ανάπτυξη του στοχασμού, τότε οι μέθοδοι δεν είναι τίποτε άλλο παρά δρόμοι που οι φιλόσοφοι επινοούν, ανοίγουν ή επιλέγουν κατάλληλα για τους σκοπούς τους³. Είναι, συνεπώς, φανερό πως έργο των φιλοσόφων είναι να θέτουν προβλήματα και να επινοούν μεθόδους για την επίλυσή τους, γι' αυτόν, άλλωστε, τον λόγο και η φιλοσοφία μπορεί να κατανοηθεί ως διαδικασία τροποποίησης, διόρθωσης ή επινόησης νέων τρόπων αντιμετώπισης ή ακόμη και επίλυσης των προβλημάτων της⁴. Εύλογο είναι λοιπόν να λεχθεί πως ο πλουραλισμός τών μεθόδων, που επικρατεί στο χώρο της φιλοσοφίας, δε φανερώνει τίποτε άλλο παρά τους τρόπους με τους οποίους οι φιλόσοφοι επιδιώκουν να γνωρίσουν την αλήθεια, μεθοδολογικές πρακτικές με τη βοήθεια των οποίων αναπτύσσονται διάφορα φιλοσοφικά κινήματα, πρωτότυπες συλλήψεις ενός ανθρώπου, ή ακόμη, μιας ομάδας ανθρώπων⁵. Ενέχει, συνεπώς, αρκετή δόση αλήθειας η άποψη του Sartre ο οποίος έγραψε: «Για μας η Φιλοσοφία δεν υπάρχει· απ' όποια μορφή κι αν την εξετάσεις, αυτή η σκιά της επιστήμης, αυτή η φαιά προσηγορικότητα της ανθρωπότητας, δεν είναι παρά μια υποστασιοποιημένη αφαίρεση. Στην πραγματικότητα υπάρχουν φιλοσοφίες»⁶. Ο ίδιος φιλόσοφος πίστευε, επίσης, πως οι εποχές δημιουργικής φιλοσοφίας ανάμεσα στο 18ο και στον 20ο αιώνα, οπότε η φιλοσοφία απέβη κατ' αυτόν ρυθμιστική ιδέα, συλλογικό γλωσσικό όργανο αλλά και εργαλείο, που υπονόμει τις αποσυνθεμένες κοινωνίες, υπήρξαν η στιγμή του Descartes και του Locke, του Kant και του Hegel, η στιγμή, τέλος, του Marx⁷.

Ό,τι ακριβώς εξυπηρετεί τους σκοπούς της παρούσας μελέτης είναι η αναφορά του Sartre στον ορθολογισμό και τον εμπειρισμό και στους κορυφαίους εκπροσώπους τους, τον Descartes και τον Locke. Αναμφίβολα, η καρτεσιανή ορθολογιστική μέθοδος και η πειραματική-

3. Π8. Θ. Βέικου, *Προλεγόμενα στη φιλοσοφία*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1983, σ. 69.

4. *Αυτ.*

5. Π8. Ε. Μουτσοπούλου, *Γνώσις και επιστήμη*, Αθήνα, 1972, σσ. 49 κ. εξ.

6. Π8. J. P. Sartre, *Το πρόβλημα της Μεθόδου*, μτφρ. από Λ. Θεοδωράκopoulos, Εξάντας, 1975, σ. 53.

7. *Αυτ.*, σ. 56.

επαγωγική του Bacon και του Newton, στην οποία στηρίχθηκε ο αγγλικός εμπειρισμός, αποτέλεσαν την απαρχή της νεότερης φιλοσοφίας και οδήγησαν στη διαμόρφωση της ψυχολογικής μεθόδου, η οποία χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα για τη διερεύνηση των νοητικών λειτουργιών του ανθρώπου και των δεδομένων της συνείδησης⁸. Αν ο Descartes ανακάλυψε τη φιλοσοφική μέθοδο των νεότερων και έθεσε σαν βάση της επιστήμης το στοχαζόμενο εγώ⁹, ο Bacon, και, αργότερα, ο Newton, έφεραν στο φως μια επιστημονική μέθοδο ανάλυσης και σύνθεσης, νοούμενη ως μια και μόνη διαδικασία, μέθοδο ικανή να διερευνήσει όχι μόνο τις ιδέες μας αλλά και τα φαινόμενα της φύσης, στην οποία τον κύριο λόγο είχαν η παρατήρηση, το πείραμα και η επαγωγή. Στην αυθεντία των σκαπανέων αυτών του νεότερου πνεύματος στηρίχθηκαν συχνά οι μετέπειτα στοχαστές για να μορφοποιηθούν τις δικές τους αναζητήσεις· απ' αυτούς άντλησαν μεθοδολογικές πρακτικές οι έλληνες στοχαστές που διαφάνηκαν από την ευρωπαϊκή γόνιμη σκέψη των νεότερων χρόνων.

Από τους έλληνες στοχαστές που θα μας απασχολήσουν εδώ «πρώτος τη τάξει» είναι ο Νικόλαος Πίκκολος από το Τύρναβο (1792-1865), που υπήρξε ο πρώτος καθηγητής της φιλοσοφίας στη νεοσύστατη Ιόνιο Ακαδημία. Σ' αυτόν οφείλουμε την πρώτη μετάφραση του *Λόγου περί Μεθόδου* του Descartes, έργο στο οποίο η σημασία της μεθόδου θεωρούνταν καθοριστική για τη νόηση.

Ο Πίκκολος, που περιγράφεται από τον ιστορικό Α. Βακαλόπουλο ως αντιπροσωπευτικός τύπος βουλγαροέλληνα διανοούμενου¹⁰, υπήρξε, όπως αναφέρθηκε ήδη, ο πρώτος καθηγητής της φιλοσοφίας που δίδαξε στην Ιόνιο Ακαδημία και ο διορισμός του εκεί έχει κριθεί από τους πλέον ενδιαφέροντες αρχικούς διορισμούς καθηγητών που προώθησε ο κόμης Guilford¹¹. Η περίοδος διδασκαλίας του Πίκκολου στην Ιόνιο Ακαδημία — όπου πιθανότατα άρχισε να διδάσκει από τον Νοέμβριο του 1823, ενώ η επίσημη παρουσία του φαίνεται ότι κράτησε μόνο το ακαδημαϊκό έτος 1824-1825—¹² υπήρξε σύντομη· παρουσιάζει, ωστόσο, ενδιαφέρον, γιατί συνδέθηκε με την έκδοση, και, ασφαλώς, τη διδασκαλία του καρτεσιανού *Λόγου περί Μεθόδου*, που δημοσιεύθηκε, ενδεχομένως, εσπευσμένα, από το κυβερνητικό τυπογραφείο

8. Pfl. Ch. De Rémusat, *Essais de Philosophie*, 2 τόμ., Paris, Ladrangue, 1842, τ. 1, σ. 373.

9. R. Descartes, *Discours de la methode*, Leyden, 1637. Pfl. και *Oeuvres de Descartes*, έκδ. από C. Adam - P. Tannery, Paris, Cerf, τ. 6 (1902), σσ. 1-78.

10. Pfl. Α.Ε. Βακαλοπούλου, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, Θεσ/νίκη, 1973, τ. 4, σ. 280.

11. Pfl. G. P. Henderson, *Η Ιόνιος Ακαδημία*, μτφρ. από Φ. Βώρο, Κέρκυρα, 1980, σ. 49.

12. Pfl. Γ. Σαλθάνου - Β. Σαλθάνου, «Η Ιόνιος Ακαδημία. Ο ιδρυτής αυτής κόμης Γκύλφορντ. Οι καθηγητάι και σπουδασταί αυτής», πανηγ. τεύχ. *Ελληνικής Δημιουργίας*, Αθήναι, 1949, σ. 40 και σημ. 29.

στην Κέρκυρα το 1824. Σχετικά με τη μετάφραση αυτή, που αποτελεί μια πρώτη προσπάθεια να μεταφραστεί ο Descartes στα ελληνικά¹³, ο καθηγητής P. Henderson υποστήριξε πως δεν είναι εύκολο να απαντήσει κανείς, αν είχε εκπονηθεί πριν φθάσει ο Πίκκολος στην Κέρκυρα ή έγινε μετά την άφιξή του και για καθαρά διδακτικούς λόγους, δηλαδή για την εξυπηρέτηση των σπουδαστών της Ιονίου Ακαδημίας¹⁴. Ο ίδιος ο Πίκκολος στον Πρόλογο του, όπου υπάρχει τοπική και χρονική ένδειξη «Κέρκυρα, 5 Νοεμβρίου 1824», αναγνωρίζει ότι ετοίμασε τη μετάφραση αυτή ειδικά για την εξυπηρέτηση των «σπουδάζοντων»¹⁵ εννοώντας, ίσως, γενικά ανθρώπους που σπουδάζουν. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι έχει τονισθεί πως η γενική εντύπωση που αποκομίζει κανείς από το έργο αυτό είναι ότι πρόκειται για εγχείρημα προσεγμένο και γι' αυτό, ίσως, να μη συντελέσθηκε εξ ολοκλήρου στην Κέρκυρα¹⁶, δεν πρέπει να διαφύγει την προσοχή μας η αναφορά του Πίκκολου στο τέλος του Προλόγου στους «μαθητεύοντες δια τους οποίους εξαιρέτως έγινεν η μετάφρασις»¹⁷.

Ανεξάρτητα από το χρόνο και το σκοπό εκπόνησης του μεταφραστικού αυτού έργου, στο οποίο περιλαμβάνονται βιογραφία του Descartes, γραμμένη από τους Biot και Feuillel και δημοσιευμένη αρχικά στη *Biographie Universelle*, μετάφραση μικρού αποσπάσματος από το τέταρτο μέρος της Λογικής των Arnauld και Nicole¹⁸, όπου γίνεται ανάπτυξη του θέματος της Διττής Μεθόδου και των κανόνων της, καθώς και τα σχόλια του Πίκκολου σε όσα προηγούνται, κυρίως σημειώσεις του που αφορούν το βιογραφικό τμήμα της μετάφρασης, το όλο έργο παρουσιάζει ενδιαφέρον και για το χρηστικό χαρακτήρα του αλλά και επειδή στο τέλος του παρατίθενται τα ονόματα 400 συνδρομητών που θα το προμηθεύονταν. Ο κατάλογος των ονομάτων περιέχει συνδρομητές από την Κέρκυρα και την Ζάκυνθο, την Κεφαλονιά, την Ιθάκη και τα Κύθηρα, αλλά και από την επαναστατημένη Ελλάδα, και, μάλιστα από το Μεσολόγγι¹⁹, πράγμα που αποτελεί σαφή ένδειξη για το ρόλο των Επτανήσων ως αναμεταδότη ιδεών. Η

13. Πθ. Ρ. Καρτεσιού, *Λόγος περί της Μεθόδου, Εισ., μετφρ. και σχ. από Χρ. Χρηστίδη*, 2α έκδ., Αθήναι, 1976, σ. κγ'.

14. Πθ. G. P. Henderson, *Η Ιόνιος Ακαδημία, ένθ' αν., σ. 51*.

15. Ρ. Καρτεσιού, *Λόγος περί Μεθόδου*, του οδηγείν καλώς τον νουν, και ζητείν την αλήθειαν εις τας επιστήμας, εκ του γαλλικού μεταφρασθείς υπό Ν. Πικκόλου, Διδασκάλου της Φιλοσοφίας εις την Ιόνιον Ακαδημίαν, Κέρκυρα, 1824, *Προλ.*, σ. η'.

16. G. P. Henderson, *Η Ιόνιος Ακαδημία, ένθ. αν., σ. 51*.

17. *Λόγος περί Μεθόδου*, μετφρ. Ν. Πικκόλου, *Προλ.*, σ. ια'.

18. Πθ. A. Arnauld et P. Nicole, *La Logique ou l'art de penser*, contenant outre les règles communes, plusieurs observations nouvelles propres à former le jugement, Savreux, 1662, 474 σσ.

19. *Λόγος περί Μεθόδου*, μετφρ. Ν. Πικκόλου, σσ. 102-110.

δημοσίευση, άλλωστε, του πονήματος από το τυπογραφείο της Κυβέρνησης πείθει για το έργο πνευματικής ανοικοδόμησης που γινόταν εκείνη την περίοδο στα Επτάνησα.

Εκείνο όμως που έχει μεγαλύτερη σημασία είναι η πρόθεση του μεταφραστή να καταστήσει, με μια γλαφυρή, σαφή και προσεγμένη μετάφραση²⁰, προσιτό, σε ένα ευρύτερο αναγνωστικό κοινό, ένα έργο, που αρχίζοντας με την περίφημη φράση «τίποτε εις τον κόσμον δεν είναι καλλίτερα μοιρασμένον από τον νουν»²¹ φανέρωνε πως έχουμε όλοι τη δυνατότητα να σκεφτόμαστε μεθοδικά. Η μεγάλη βέβαια προσφορά του Descartes προς τη νεότερη φιλοσοφία υπήρξε η εύρεση, ακριβώς, μιας σταθερής βάσης και μιας βέβαιας μεθόδου, γι' αυτό και η άποψή του «δεν φθάνει να έχη τις νουν καλόν, αλλά το κύριον είναι να τον μεταχειρίζεται καλά», φράση που έχει επιλεγεί από τον Πίγκολο για motto της μετάφρασης²² δε δηλώνει τίποτε άλλο παρά την υποχρέωσή μας να σκεφτόμασθε ορθολογικά και μεθοδικά.

Αξίζει, βέβαια, ιδιαίτερης προσοχής ο τρόπος με τον οποίο ο μεταφραστής δικαιολογεί την επιλογή του έργου αυτού για μετάφραση. Δύο από τις αιτίες που αναφέρει είναι το γεγονός ότι θεώρησε το έργο αυτό «πρώτον, ως καλλίστην προπαρασκευήν εις την σπουδήν της φιλοσοφίας· και δεύτερον, ως περιέχοντα τους ορθότερους κανόνες του φιλοσοφείν, ή ζητείν την αλήθειαν»²³. Όμως, ο *Λόγος περί Μεθόδου* έχει και άλλα προτερήματα, κατ' αυτόν, που τον καθιστούν έργο κλασσικό στο είδος του και κατάλληλο για να ερεθίζει την περιέργεια και τη φιλομάθεια. Ο τρόπος λ.χ. έκθεσης των ιδεών έχει γίνει, όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Πίγκολος, κατά τρόπο γλαφυρό και ελκυστικό γι' αυτό και ο ίδιος προτίμησε ειδικά το έργο αυτό για να το μεταφράσει, αδιαφορώντας για τη γνώμη αυτών που, νομίζοντας πως πρώτη αρετή των διδακτικών βιβλίων είναι η ξηρότητα, κατακρίνουν το έργο του Descartes ως «άτεχνον και άχρηστον», επειδή ακριβώς ξέφυγε από την πεπατημένη οδό τής σχολαστικής διανόησης και δεν περιείχε «ορισμούς και υφορισμούς, διαιρέσεις και υποδιαιρέσεις, προτάσεις, συμπεράσματα, σχόλια και παρασχόλια»²⁴. Ο Πίγκολος καθιστά, επίσης, προφανές στον Πρόλογό του πως θεωρεί τον τρόπο με τον οποίο ο Descartes πραγματεύεται την έννοια της μεθόδου

20. *Λόγος περί της Μεθόδου*, μετφρ. Χρ. Χρηστίδη, σ. κγ' και G. P. Henderson, Η Ιόνιος Ακαδημία, ένθ. αν., σ. 52.

21. *Λόγος περί Μεθόδου*, μετφρ. Ν. Πίγκολου, σ. 1, και μετφρ. Χρ. Χρηστίδη, σσ. 5 και 74, σημ. 2.

22. *Λόγος περί Μεθόδου*, μετφρ. Ν. Πίγκολου, επίτιτλο φύλλο.

23. *Αυτ.*, σ. ζ'.

24. *Αυτ.*, σ. η'.

αξεπέραστο. Ο ίδιος υποστηρίζει, στο πλαίσιο των αξιολογήσεων αυτών, πως η αληθινή μέθοδος της διδασκαλίας συνίσταται στην τάξη, τη συνάρτηση και τη σαφήνεια των ιδεών, την οποία αυξάνει η χρήση «των γλαφυρών νοημάτων και της φράσεως το ευάρμοστον»²⁵, ενώ η σχολαστική διάταξη ούτε την κρίση, ούτε τη μνήμη βοηθεί αλλά μόνο «ψυχραίνει και αηδίζει τους σπουδάζοντας»²⁶. Για τον Πίκκολο, τέλος, το σύγγραμμα που μετέφρασε είναι αφενός «εικόνα της νοητικής ζωής του Καρτεσίου και σύνοψις των φιλοσοφικών του δογμάτων»²⁷ και αφετέρου αποτελεί τμήμα της ιστορίας της φιλοσοφίας, γιατί περιγράφει την κατάσταση στην οποία είχαν περιέλθει οι επιστήμες ενώ συνάμα, δείχνει το άνοιγμα σε μια νέα εποχή.

Πέρα όμως από τις προσωπικές αυτές απόψεις του Πίκκολου είναι φανερό, από το σύντομο Πρόλογο της μετάφρασής του, πως αυτός ήταν ενήμερος συγγραμμάτων που πραγματεύονταν το πρόβλημα της μεθόδου όπως λ.χ. φανερώνει η αναφορά του στο έργο του Dégérando, *Ιστορία των διανοητικών μεθόδων*²⁸ ή η παράθεση του παρακάτω χωρίου του J. Droz που έγραφε ότι «ο περί μεθόδου Λόγος είναι ένα από τα αριστουργήματα του ανθρωπίνου νοός... Κανείς δεν θέλει ποτέ προτείνει φρονιμωτέρας συμβουλές εις τους ζητούντας την αλήθειαν, ουδέ φανή ικανώτερος να εμπνέει λογισμούς ορθούς, και υψηλά φρονήματα. Τότε θέλω πιστεύσει ότι σπουδάζεται η φιλοσοφία, όταν ιδώ τον Λόγον εκείνο ανά χείρας όλων των νέων, όσοι φοιτώσιν εις τας ημετέρας Ακαδημίας»²⁹. Η προσθήκη, τέλος, του παραρτήματος που τιτλοφορείται «Περί διττής μεθόδου ήτοι αναλύσεως καί συνθέσεως»³⁰, έχει γίνει, όπως ο Πίκκολος αναφέρει, επειδή επεξηγεί και συμπληρώνει την καρτεσιανή διδασκαλία.

Είναι, συνεπώς, φανερό πως ο Πίκκολος, γνώστης της γαλλικής εκπαιδευτικής πραγματικότητας, όπως την έζησε κατά το διάστημα των εκεί σπουδών του, θεωρούσε αξιόλογο έργο τη γνώση αφενός της αναλυτικής μεθόδου, γνωστής και ως ευρετικής, με την οποία ανακαλύπτεται η αλήθεια, και της συνθετικής, με την οποία διδάσκεται η ευρεμένη αλήθεια, γι' αυτό και ονομάζεται και διδακτική.

25. *Αυτ.*, σ. η'.

26. *Αυτ.* Η άποψη αυτή τού Πίκκολου μπορεί να αξιολογηθεί δεόντως, αν λάβουμε υπόψη μας ότι από τον Descartes και μετέπειτα ολόκληρη η νεότερη φιλοσοφία εμφανίζεται, από άποψη μεθοδολογικής τοποθέτησης, ως μια άρνηση του σχολαστισμού. Πβ. Ε. Μουστοπούλου, *Η πορεία του πνεύματος*, τ. 1, Τα όντα, Αθήναι, 1974, σ. 75.

27. *Λόγος περί Μεθόδου*, μετφρ. Ν. Πίκκολου, σσ. η' - θ'.

28. M. Degérando, *Histoire comparée des systèmes de philosophie, considérée relativement aux principes des connaissances humaines* (1804), 2α έκδ., Paris, 1822-1847.

29. Πβ. *Λόγος περί Μεθόδου*, μετφρ. Ν. Πίκκολου, σ. ι', σημ. 1.

30. A. Arnauld et P. Nicole, *La Logique*, μερ. Δ', κεφ. Β' στο *Λόγος περί Μεθόδου*, μετφρ. Ν. Πίκκολου, σσ. 77-91.

Ανάλυση και σύνθεση, όπως, άλλωστε, επαγωγή και παραγωγή, είναι δύο όψεις της κριτικής ικανότητας της νόησης, μέθοδοι που φανερώνουν σύνολο λογικών διαθημάτων που σκοπεύουν στην εύρεση και την απόδειξη της αλήθειας³¹ και η αξία τους είχε ήδη επισημανθεί κατά την αρχαιότητα³².

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως η διττή μέθοδος της ανάλυσης και της σύνθεσης, που χρησιμοποιήθηκε, αν και με διαφορετικό τρόπο³³, τόσο από τον Descartes όσο και από τον Newton, εντυπωσίασε τους γάλλους στοχαστές κατά το 19ο αιώνα. Πράγματι, στα έργα ορισμένων στοχαστών, όπως του Ch. de Rémusat³⁴, του Fr. Thurot³⁵, του Th. Jouffroy³⁶ ή του V. Cousin³⁷, οι οποίοι όχι μόνο κυριάρχησαν στην πανεπιστημιακή ζωή της Γαλλίας αλλά επέδρασαν και στους έλληνες στοχαστές που σπούδασαν κατά το πρώτο μισό του 19ου αιώνα εκεί, βρίσκονται αναφορές ή ειδικές πραγματεύσεις που αφορούν το πρόβλημα της μεθόδου. Οπωσδήποτε το ενδιαφέρον των γάλλων στοχαστών στράφηκε κυρίως προς τη μέθοδο αυτή, που ονομάζεται συνήθως ψυχολογική και που στηρίζεται στην επαγωγή, την παρατήρηση και το πείραμα, την ενδοσκόπηση και την ετεροσκόπηση. Είναι αυτή ακριβώς η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε από τη σκωτική σχολή, κυρίως από τον Thomas Reid και τον Dugald Stewart, και υιοθετήθηκε έπειτα από το γαλλικό εκλεκτικισμό³⁸. Η μέθοδος αυτή, πορεία διερεύνησης του ανθρώπου, του κόσμου και του Θεού, που χωρεί εκ των έσω προς τα έξω, και εκ των έξω προς τα άνω³⁹, φανερώνει τον ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα της νεότερης φιλοσοφίας ο οποίος χαρακτηρίζει τόσο τον εμπειρισμό όσο και τον ορθολογισμό. Ας μη ξεχνάμε, άλλωστε, πως στους τέσσερις καρτεσιανούς κανόνες, όπως εκτίθενται στο *Λόγο περί Μεθόδου*, αλλά, και, γενικότερα, όπως διαπιστώνεται από τις απόψεις του Descartes για τη συνείδηση,

31. Ε. Μουτσόπουλου, *Γνώσις και επιστήμη, ένθ, αν.*, σσ. 71 κ. εξ.

32. Αριστ., *Ηθ. Νικ.*, Α 2, 1095a 33: «πότερον από τῶν ἀρχῶν ἢ ἐπὶ τὰς ἀρχὰς ἔστιν ἡ δόδος...».

33. G. H. Lewes, *The History of Philosophy from Thales to Comte*, 5η έκδ., Logmans, Green, London, 1880, τ. 2, σσ. 147 κ. εξ.

34. Ch. de Rémusat, *Essais de Philosophie*, τ. 1, σσ. 236, 434-477 και τ. 2, σσ. 370 κ.εξ.

35. Fr. Thurot, *De l'entendement et de la raison. Introduction à l'étude de la philosophie*, 2 τόμ., Paris, 1830.

36. Π8. *Oeuvres complètes de Thomas Reid*, έκδ. από Th. Jouffroy, 6 τόμ., Paris, Sautetlet, 1828-1836, τ. 1 (1836), Εισαγωγή, σσ. XIV-XXI.

37. V. Cousin, *Histoire de la philosophie*, Bruxelles, 1840, μάθημα 3, σ. 91. Του αυτού, *La Philosophie écossaise*, 4η έκδ., Paris, M. Lévy, Librairie nouvelle, 1864, σσ. 301 κ. εξ., 321 κ. εξ.

38. *Αυτόθι*.

39. Π6. Ε. Μουτσουπούλου, *Η πορεία του πνεύματος*, τ. 1, *ένθ. άν.*, σ. 75.

περικλείονται οι ψυχολογικές συνιστώσες του καρτεσιανού συστήματος. Αναντίρρητα, ο Descartes μας έδειξε πως η λογική δεν είναι το άπαν της φιλοσοφίας και πρώτος άνοιξε μια νέα πόρτα, ένα νέο πεδίο στο ανθρώπινο πνεύμα, παραβλέποντας τα εξωτερικά φαινόμενα και λαμβάνοντας ως στήριγμα της φιλοσοφίας τη συνείδηση. Κάτω από αυτό το πνεύμα πρέπει να εκτιμηθεί και η άποψη του σκώτου Dugald Stewart, σύμφωνα με την οποία ο Descartes πρέπει να θεωρείται ως ο πατέρας της πειραματικής φιλοσοφίας του πνεύματος⁴⁰.

Όλη αυτή η παράδοση, τόσο ζωντανή και δεσπόζουσα στην πανεπιστημιακή ζωή της Γαλλίας, ήταν φυσικό να επηρεάσει τον Πίκκολο ο οποίος δέχθηκε, εξαιτίας των σπουδών του στο Παρίσι, την άμεση επίδραση ορισμένων στοχαστών. Μεταφράζοντας, συνεπώς, το *Λόγο περί Μεθόδου* υλοποιούσε την απόφασή του να καταστήσει γνώστο στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό και, ειδικότερα, στη σπουδάζουσα νεολαία, ένα πολύτιμο οδηγό μεθοδικής εύρεσης τής αλήθειας. Παράλληλα, επιδίωκε να δείξει τη σπουδαιότητα της μεθοδικής προσέγγισης των φιλοσοφικών προβλημάτων. Ο Πίκκολος, τέλος, αφομοίωσε το μήνυμα των νέων καιρών και αποδέχθηκε τον καρτεσιανό ορθολογισμό και τη μέθοδο της αυτοκαθοδήγησης που αυτός πρότεινε, γιατί πίστευε, πως ούτε η οντολογία ούτε οι κανόνες των συλλογισμών της κλασσικής παράδοσης προσφέρονταν για την εύρεση της αλήθειας.

Ίδιες βλέψεις και προσδοκίες φαίνεται να διακατέχουν και τον Νεόφυτο Βάμβα (1770-1855), έλληνα λόγιο κληρικό, που γεννήθηκε στη Χίο και του οποίου το κύρος στην εκπαιδευτική ζωή της Ελλάδας υπήρξε εξαιρετικά ευρύ⁴¹. Ο «ελλόγιμος διδάσκαλος Βάμβας», που το όνομά του περιλαμβάνεται ανάμεσα στους εκ Κεφαλληνίας συνδρομητές της μετάφρασης του *Λόγου περί Μεθόδου*, που είχε εκπονήσει ο Πίκκολος⁴², μας ενδιαφέρει εδώ για δυό λόγους: πρώτα, γιατί διετέλεσε καθηγητής τής φιλοσοφίας στην Ιόνιο Ακαδημία από το 1828 μέχρι το 1835 και, δεύτερο, γιατί το έργο του *Στοιχεία Φιλοσοφίας* περιέχει ιδιαίτερο κεφάλαιο αφιερωμένο στο πρόβλημα της μεθόδου⁴³.

Το κεφάλαιο αυτό, όπως ο ίδιος μας πληροφορεί στην Εισαγωγή του

40. *Λόγος περί Μεθόδου*, μετφρ. Πίκκολου, σ. ζ, σημ. 1. Πβ. επίσης G.H. Lewes, *The History of Philosophy from Thales to Comte*, *ένθ' αν.*, τ. 2, σσ. 142-161 κυρίως σ. 146.

41. Πβ. Ε. Μουτσοπούλου, «Ο Νεόφυτος Βάμβας και η θέση αυτού εν τη ελληνική διανοήσει του ΙΘ' αιώνος», *Φιλοσοφικοί Προβληματισμοί*, τ. Β, Αθήναι, 1978, σσ. 382-392.

42. Πβ. *Λόγος περί Μεθόδου*, μετφρ. Ν. Πίκκολου, σ. 107.

43. Ν. Βάμβα, *Στοιχεία Φιλοσοφίας*, Αθήναι, 1838. Στο πρόβλημα της μεθόδου επανέρχεται και στο έργο του *Εγχειρίδιον ηθικής*, εν φ προσετέθη και σύντομος θεωρία μετά κανόνων της αναλυτικής και συνθετικής μεθόδου, Αθήναι, 1853.

έργου που προαναφέρθηκε, είναι συνεναντισμένο από τη Λογική του F. Jacquier⁴⁴ και αναφέρεται, ειδικότερα, στη μέθοδο εύρεσης, δηλαδή την ανάλυση, στη μέθοδο παράστασης ή διδασκαλίας καί, τέλος, στη μέθοδο του αναγινώσκειν, όπου και δίνονται απ' αυτόν κανόνες για την ορθή χρήση των βιβλίων και για τον τρόπο ανάγνωσης αυτών, για να καθίστανται αυτά επωφελή στον αναγνώστη. Ο Βάμβας είχε αντιληφθεί, συνεπώς, πόσο σημαντικός παράγοντας είναι για τους σπουδάζοντες η γνώση μιας μεθόδου που πρέπει κανείς να ακολουθεί, όταν στοχάζεται, διαβάσει ή διδάσκει. Ο ίδιος ο Βάμβας, που εμπνέεται κυρίως από την αναλυτική ψυχολογία του Thurot, είχε, ασφαλώς, ανακαλύψει τη σπουδαιότητα της μεθόδου κατά το διάστημα του σπουδών του στο Παρίσι και επειδή οι παιδευτικοί σκοποί της φιλοσοφίας του ήταν συμφυείς με τη νοητική και ηθική καλλιέργεια της νεότητας είναι θεμιτό να λεχθεί πως από πολύ νωρίς προσπάθησε να προσφέρει μαθητές του κανόνες μεθοδικούς, κατάλληλους για το ορθώς σκέπτεσθαι και φιλοσοφείν. Άλλωστε στα Προλεγόμενα του έργου του *Στοιχεία Φιλοσοφίας*, φαίνεται να επικροτεί τη μέθοδο που ο Bacon εισηγήθηκε για την έρευνα των φαινομένων της φύσης. Το χωρίο που παραθέτει τελειώνει με την προτροπή: «Συνάγετε λοιπόν γινόμενα, ποικίλλετε αυτά, πολλαπλασιάζετε αυτά, εξετάζετε παν ό,τι περιλαμβάνουσι, και ποτέ μη δέχεσθε ως αληθές παρά εκείνο το οποίο βλέπετε ότι εξάγεται εκ τούτων. Ούτω θέλετε αποκτήσιν γνώσεις στερεά θεμελιωμένας, αναντιρρήτως βεβαίας και τοιαύτας ώστε δύνασθε να τας αυξάνετε πάντοτε μετ' ασφαλείας. Πείρα καί παρατήρησις διά να συνάγετε ύλας, επαγωγή διά να εξεργάζεσθε αυτάς, ταύτα είναι τά μόνο καλά όργανα»⁴⁵.

Συστημακότερο πνεύμα ο Βράιλας, που δίδαξε στην Ιόνιο Ακαδημία από το 1854 μέχρι την ένωση τής Επτανήσου με τη λοιπή Ελλάδα, απηχεί τις βασικές αρχές του γαλλικού εκλεκτικισμού, στις οποίες εντάσσει πλατωνικές και αριστοτελικές αντιλήψεις, συνδυασμένες με τις αρχές του σκωτικού ψυχολογισμού. Η ένταξή του στο κίνημα του εκλεκτικισμού, φιλοσοφική στάση που παρέχει τη δυνατότητα σύνε- νωσης ετεροκλήτων φιλοσοφημάτων, τον οδηγεί στη σύνθεση φιλο- σοφικού συστήματος που δεν του λείπει ο πρωτότυπος χαρακτήρας.

Δε χρειάζεται να υπογραμμισθεί εδώ η ιδιαίτερη επίδραση που η πνευματοκρατική διδασκαλία του Descartes άσκησε τόσο στη σκωτική σχολή, ιδιαίτερα στον Thomas Reid και τον Dugald Stewart, όσο και στον γαλλικό εκλεκτικισμό, προπάντων στον αρχηγό της κίνησης, τον Victor Cousin, αλλά και στο μαθητή αυτού Th. Jouffroy μέχρι και του

44. Στοιχεία φιλοσοφίας, σ. κ'.

45. *Aut.*

εκπροσώπου της σχολής αυτής, που εξέφρασε με σαφήνεια τις αρχές της στην Ελλάδα, δηλαδή τον Π. Βράιλα - Αρμένη.⁴⁶ Ο Βράιλας, του οποίου το ενδιαφέρον για τη φιλοσοφία υπήρξε συνεχές και αδιάλειπτο, βρίσκει συχνά την ευκαιρία, κατά το μακρό διάστημα της συγγραφικής του δραστηριότητας, να επανέλθει σε θέματα που τον είχαν απασχολήσει και παλαιότερα και προσπαθεί να τα αναπτύξει με εκτενέστερο τρόπο ή να τα εντάξει σε μια νέα ενότητα. Αυτό διαπιστώνεται, εκτός άλλων περιπτώσεων, και κατά την πραγμάτευση του προβλήματος της μεθόδου, το οποίο τον απασχολεί συνεχώς.⁴⁷

Το ερώτημα για τη φιλοσοφική μέθοδο τίθεται από τον Βράιλα με τέτοιο τρόπο ώστε βλέπουμε σαφώς τον προβληματισμό του για το αν ο πλουραλισμός μεθόδων, που παρατηρείται στο χώρο του φιλοσοφικού στοχασμού, είναι δυνατό να καταλήξει σε ένα μονισμό, στην υιοθέτηση δηλαδή μιας μεθόδου, όπου θα συγκλίνουν όλες οι προηγούμενες. Ο Βράιλας υποστηρίζει ότι για τη διερεύνηση των μεγάλων ζητημάτων από τα οποία περιστοιχίζεται ο άνθρωπος υπάρχει μια μέθοδος νόμιμη και επωφελής η οποία ονομάζεται ψυχολογική. Η μέθοδος αυτή, την οποία ο ίδιος ο Βράιλας χαρακτηρίζει ως «συνειδητική και παρατηρητική»⁴⁸, είναι στην πραγματικότητα ένα σύμπλεγμα μεθόδων, στηρίζεται δηλαδή στην παρατήρηση και το συλλογισμό, στην αυτοανάλυση και την επαγωγή. Πάγια, μάλιστα, θέση του Βράιλα είναι πως όλες οι επιστημονικές μέθοδοι είναι δυνατό να αναχθούν τελικά σε μια και μόνη, την ψυχολογική, δηλαδή αυτήν που εφαρμόζει τις αρχές του Λόγου στηριζόμενη στην εσωτερική και εξωτερική παρατήρηση⁴⁹. Ο Βράιλας γράφει χαρακτηριστικά: «Εάν δε τώρα συνάψετε την μεν εσωτερικήν και εξωτερικήν παρατήρησιν, ως δύο χρήσεις διαφόρους μιας και της αυτής δυνάμεως, την δε επαγωγήν και εξαγωγήν, ως δύο νοητικές εργασίας εχούσας λογικήν και αδιάσπαστον ενότητα προς αλλήλας, θέλετε ευρεί αναμφιδόλως

46. Πθ. Ε. Μουτσόπουλου, *Η πορεία τού πνεύματος, ένθ' αν.*, σ. 211. Πθ. Α. Γλυκοφρύδη - Λεοντίνη, «Η επίδραση της σκωτικής φιλοσοφίας στην επανησιακή διάνοηση», *Παρουσία*, 2 (1984), σσ. 235-258.

47. Πθ. Π. Βράιλα - Αρμένη, *Φιλοσοφικά έργα, Corpus Philosophorum Graecorum Recentiorum*, τ. Ι, 1, έκδ. από Ε. Μουτσόπουλο - Αικ. Δώδου, σσ. 291 κ. εξ. *Αυτ.*, τ. Ι, 3, έκδ. από Ε. Μουτσόπουλο - Χ. Μπανάκου - Καραγκούνη, σσ. 13 κ. εξ. *Αυτ.* τ. Ι, 4Α, έκδ. από Ε. Μουτσόπουλο - Α. Γλυκοφρύδη - Λεοντίνη, σσ. 89-100. *Αυτ.*, τ. Ι, 4Β, σσ. 185 κ. εξ., 279 κ. εξ. Πθ. Ε. Μουτσόπουλος, *P. Brailas - Armenis, New York, Twayne's World authors Series*, 1974, σσ. 32, 104, 114.

48. Το πρόβλημα της μεθόδου τέθηκε από τον Βράιλα στον Εναρκτήριο Λόγο που εξεφώνησε στις 11 Νοεμβρίου του 1854 στην Ιόνιο Ακαδημία, όπου επωμίσθηκε το δύσκολο έργο να εξηγήσει σε ένα μικτό ακροατήριο τι είναι η φιλοσοφία και γιατί πρέπει να διδάσκεται. Πθ. *Corpus*, τ. 4Α, σσ. 19-38, ίδια σ. 28.

49. *Corpus*, τ. Ι, 4Α, σ. 116, και τ. Ι, 2, σ. 136 και *passim*.

ότι αι τρεις αύται εργασίαι, η παρατήρησις, η επαγωγή και η εξαγωγή, συντελούσι την πλήρη ψυχολογικήν μέθοδον, την οποίαν και Ελληνικήν δυνάμεθα να ονομάσωμεν»⁵⁰.

Το πρόβλημα της μεθόδου, καθαρά πρόβλημα της Λογικής, εξετάζεται από τον Βράιλα, σε διάφορα δημοσιεύματά του, και, ειδικότερα, στις σχετικές με το φιλοσοφικό αυτό κλάδο μελέτες του, όπου αναλύονται και οι μέθοδοι εύρεσης της αλήθειας καθώς και οι τρόποι του συλλογίζεσθαι. Πιο συγκεκριμένα, στο *Υπόμνημα περί της Μεθόδου*, που αναγνώσθηκε στην Ιόνιο Εταιρεία των Επιστημών, Γραμμάτων και Τεχνών, τον Ιούλιο του 1861, ο Βράιλας αναλύει γενικά το θέμα αυτό και σε τρεις επιμέρους ενότητες εξετάζει τις μεθόδους των μαθηματικών, των φυσικών και, τέλος, των ηθικών επιστημών⁵¹. Ειδικότερα αναφερόμενος στο πρόβλημα της φιλοσοφικής μεθόδου αναγνωρίζει πως αυτό ανέκυψε κατά τη νεότερη εποχή και υπήρξε, συνεπώς, το αποτέλεσμα των επιστημονικών επιτευγμάτων που συντελέσθηκαν στη διάρκεια του 16ου και του 17ου αιώνα. Ο ίδιος παραδέχεται την ποικιλία μεθόδων που κυριαρχεί στο χώρο της φιλοσοφίας, και προτείνει, ως καταλληλότερη, την ψυχολογική, αυτήν δηλαδή που είχε ενστερνισθεί και ο γαλλικός εκλεκτικισμός⁵², η οποία στηρίζεται στο στοχασμό και την αυτοπαρατήρηση: «Αδυνατούμε να συλλάβωμεν ότι η νόησις νοεί οιονδήποτε πράγμα χωρίς να νοή προπάντων εαυτήν, νόησις άνευ συνειδήσεως δεν υπάρχει»⁵³.

Επιχειρώντας περαιτέρω μια ιστορική επισκόπηση του θέματος της φιλοσοφικής μεθόδου ο Βράιλας υποστηρίζει ότι από το σωκρατικό γνῶθι σεαυτόν, τη διαλεκτική μέθοδο του Πλάτωνα καθώς και την αποδεικτική του Αριστοτέλη μέχρι και τη νεότερη εποχή, κατά την οποία ο Bacon και ο Descartes τόνισαν με έμφαση τη σπουδαιότητα της εξωτερικής παρατήρησης και της αυτοανάλυσης, είναι φανερό η πρακτική εφαρμογή και η αξία της ψυχολογικής μεθόδου. Αυτός, άλλωστε, είναι και ο λόγος για τον οποίο ο ίδιος ο Βράιλας υιοθετεί τη λεγόμενη ψυχολογική μέθοδο και υποστηρίζει πως η ορθή χρήση ή εγκατάλειψη της μεθόδου αυτής συμβαδίζει κάθε φορά με την παρακμή ή την πρόοδο της φιλοσοφίας⁵⁴. Για τον ίδιο τον Βράιλα η ανανέωση της φιλοσοφίας επήλθε εξαιτίας του Descartes και του Newton οι οποίοι, θέτοντας τους γνωστούς κανόνες τους, βοήθησαν στην προαγωγή των επιστημών και τόνισαν τη σπουδαιότητα της προσεκτικής μελέτης του περιεχομένου της συνείδησης και των

50. *Αυτ.*, τ. Ι, 4Α, σσ. 31-32.

51. *Αυτ.*, σσ. 89-100.

52. Π8. V. Cousin, *La philosophie écossaise, ένθ' αν.*, σσ. 301 κ. εξ.

53. *Corpus*, τ. Ι, 3, σ. 12.

54. *Αυτ.*, τ. Ι, 4Α, σ. 29.

δεδομένων της αντίληψης. Της ψυχολογικής μεθόδου, που υιοθετεί ο Βράιλας, παραθέτει πέντε κανόνες που είναι:

α) Η μετά προσοχής παρατήρηση, που είναι απαραίτητη για την ξεκάθαρη κατανόηση του αντικειμένου που παρατηρούμε.

β) Η διαίρεση των στοιχείων του αντικειμένου, εάν αυτό περιέχει πολλά και πολύπλοκα στοιχεία.

γ) Η τάξη κατά την παρατήρηση των στοιχείων.

δ) Η σχολαστική απαρίθμησή τους. Και, τέλος,

ε) Η συνένωση των στοιχείων κάθε φαινομένου σε ένα όλο⁵⁵.

Τις μεθοδολογικές αυτές αρχές φαίνεται να εφαρμόζει έμπρακτα ο Βράιλας κατά τη διατύπωση των απόψεων του, αφού διαπιστώνεται ότι ακολουθεί μία μέθοδο σύμφωνα με την οποία εκκινεί από ένα συγκεκριμένο δεδομένο και επισκοπεί ολόκληρο το χώρο της φιλοσοφίας.

Ο συστηματικός και μεθοδικός τρόπος με τον οποίο ο Βράιλας πραγματεύεται το πάντα επίκαιρο πρόβλημα της μεθόδου φανερώνει πως αυτός είχε επίγνωση του γεγονότος ότι άγγιζε την καρδιά ενός από τα σοβαρότερα προβλήματα της φιλοσοφίας γι' αυτό και διευκρίνιζε ότι δεν είχε την πρόθεση να δώσει την οριστική λύση του προβλήματος αυτού. Ωστόσο, εξαιτίας των επιδράσεων που έχει υποστεί, κυρίως από τη γαλλική εκλεκτική σχολή, συντάσσεται ανεπιφύλακτα υπέρ μιας μεθόδου, που από τον Cousin έχει αποκληθεί ψυχολογική, την οποία ο Βράιλας θλέπει ότι βρίσκεται στη βάση κάθε άλλης μεθόδου που έχει χρησιμοποιηθεί ή πρόκειται να χρησιμοποιηθεί στο χώρο της φιλοσοφίας. Έτσι συμπαρατάσσεται με τη χορεία των γάλλων στοχαστών οι οποίοι, προσπαθώντας να συμφιλιώσουν τον καρτεσιανό ορθολογισμό με το σκωτικό ψυχολογισμό⁵⁶, τόνισαν κατεξοχήν την αξία της ψυχολογικής μεθόδου, μιας μεθόδου που στηριζόταν στη στοχαστική ανάλυση της εσωτερικής εμπειρίας και στην παρατήρηση των εκτός.

Γενικά, στα Επτάνησα παρουσιάζεται, κατά τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα, πνευματική άνθηση που αγκαλιάζει όλους τους τομείς του επιστητού. Στην Ιόνιο, μάλιστα, Ακαδημία συντελείται ένα έργο υποδομής που έχει μακροπρόθεσμους στόχους. Σχετικά τώρα με την προσπάθεια των στοχαστών που εξετάστηκαν να δώσουν ορισμένες αρχές για την καθοδήγηση του νου στο ορθώς σκέπτεσθαι, θα μπορούσε αυτή να κριθεί ως μια φιλότιμη προσπάθεια να συνδεθεί η φιλοσοφία με τη ζωή και να υπηρετήσει καθαρά εκπαιδευτικούς σκοπούς. Οπωσδήποτε οι απόψεις τους γύρω από το πρόβλημα της

55. Αυτ., σσ. 28 κ. εξ.· τ. Ι, 3, σσ. 13-14.

56. Αυτ., τ. Ι, 1, σ. 21.

μεθόδου δεν παρουσιάζουν πρωτοτυπία, φανερώνουν όμως τη συνείδηση της ευθύνης τους, ως ακαδημαϊκών δασκάλων, να προσφέρουν ένα μεθοδικό εργαλείο στους σπουδαστές τους, αφού ανέκαθεν η μέθοδος είτε αναφέρεται στην εμπειρία και την επιστήμη είτε στη φιλοσοφία, θεωρήθηκε απαραίτητη για την επίλυση πρακτικών ή θεωρητικών προβλημάτων.

Η διάκριση των φιλοσόφων σε σχολές επιβάλλεται όχι μόνο από τις διαφορές κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών και προσωπικών συνθηκών και καταστάσεων όσο και από τις διαφορές μεθόδου, αρχών και θεμάτων που αυτοί συζητούν. Εκείνο που μας εντυπωσιάζει στους στοχαστές που επιλέξαμε είναι το γεγονός ότι ασπάζονται μια μέθοδο που έχει τις ρίζες της στην πνευματοκρατική φιλοσοφία, πράγμα που φανερώνει κοινή πηγή άντλησης γνώσεων και ταύτιση με μια συγκεκριμένη ιδεολογία. Αν για τον Cousin και τους άλλους γάλλους εκλεκτικούς η πνευματοκρατία φαινόταν η πλέον ταιριαστή θεωρία για τις πολιτικές πεποιθήσεις και τις θρησκευτικές πίστεις της περιόδου και την εν γένει γαλλική νοοτροπία⁵⁷, κατά τον ίδιο τρόπο μπορεί να θεωρηθεί ως πλέον κατάλληλη η συγκεκριμένη επιλογή των προτύπων και μεθοδολογικών πρακτικών εκ μέρους των ελλήνων στοχαστών, επιλογή η οποία, είναι δυνατό να υποστηριχθεί ότι, πέρα από την προσπάθεια μεταφοράς στον ελληνικό χώρο των επιστημονικών δεδομένων της Ευρώπης, επιβλήθηκε από το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο του χώρου όπου ανέπτυξαν την επιστημονική δραστηριότητά τους οι στοχαστές που εξετάσθηκαν εδώ. Οπωσδήποτε η αντίληψη για τη συνέχεια του ελληνικού έθνους και την αξία του ορθόδοξου χριστιανισμού σε συνδυασμό με την εξάρτηση των Ελλήνων διανοουμένων από την «πεφωτισμένη Ευρώπη» και, ειδικότερα, η άμεση εξάρτηση των Επτανήσιων από το αγγλικό *imperium*, επέβαλαν στους στοχαστές αυτούς την υιοθέτηση φιλοσοφικών θέσεων που διακρίνονταν για τον ήπιο χαρακτήρα τους.

57. Π6. Th. Ribot, «Philosophy in France», *Mind*, 2 (1877), σ. 367.

SUMMARY

Athanasia Glykofrydi - Leontsini, *Teaching Philosophy in the Ionian Academy: The Problem of Method*

Philosophers have frequently tried to tackle the problems of philosophy either by delimitating a subject - matter or by choosing a method proper to philosophy. Since the sixteenth and seventeenth centuries philosophers have sought to construct new methods of developing, stating and proving their systems. The great work performed at that time by Descartes and Bacon, and later on by Newton, was to invent and promulgate new methods of philosophical inquiry based on reflection, observation and experiment, deduction and induction, analysis and synthesis. The significance of their methods was fully recognised in 19th century France.

Through such a channel these methodological practices were introduced into Greece by some thinkers, who endeavoured to acquaint the Greek public and youth with methods of inquiry suitable not only to the social environment and political climate of that time, but to the Greek mind as well. This attempt is easily discernible in the first Greek translation of Descartes' *Discourse on Method* completed by N. Piccolos, as well as in the writings of N. Bambas and P. Brailas - Armenis. Actually these thinkers had adopted and tried to introduce into Greece by their writings and philosophical teaching in the Ionian Academy of Corfu methodological practices based on the above mentioned philosophers and, in particular, on rational spiritualism.